

Paul L. Jalbert (ed.): *Media Studies: Ethnomethodological Approaches*

Lanham/New York/Oxford, University Press of America/International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis 1999, 284s.

Ačkoli se etnometodologie zrodila z promýšlení problémů spojených s konceptualizací sociální akce, v polemikách a návaznostech přístupů představovaných především H. Garfinklem, A. Schützem a T. Parsonsem, nelze říci, že by byla vítána na sociologických katedrách, a ani to, že by se sama jako pouhé odvětví sociologie deklarovala. Průtí mezi etnometodologií a (ne)etnometodologickou sociologií, z pohledu etnometodologů často „konvenční sociologii“, je zřejmé i v recenzovaném sborníku, v němž „sociologie médií“ jakožto produkt (a příklad) „konvenční sociologie“ je pozadím pro profilaci etnometodologického studia masmédií. Protože etnometodologie je u nás značně zanedbanou částí sociálního výzkumu, soustředím se ve své recenzi především na *prezentaci* jednotlivých studií sborníku. Vycházím z toho, že teprve po vytvoření společného vědomostního základu, který by se neopíral jen o encyklopedické přehledy, je smysluplné v širší míře zaujmout *kritický* postoj. (*Empiricky* založené studie, jako je např. příspěvek I. Arminena „Vyprávění životních příběhů a etnometodologie“ ve sborníku *Otevřená minulost*, ed. Z. Konopásek, Praha 1999, jsou v českém kontextu zatím ojedinělé.)

Etnometodologické stanovisko vyžaduje nejen to, aby byla sociální skutečnost studována z hlediska samotných aktérů (což je i stanovisko etnografie a symbolického interakcionismu), ale také to, „aby byla systematická pozornost věnována detailům lidského chování v reálném čase a rovněž artikulaci souborů deskriptivních výrazů charakterizujících přesně pojmy, uvažování, znalosti – šířeji kompetence, na nichž takové chování závisí a které vykazuje.“ (Jalbert, „Preface“, s. XVI) Tato úvodní myšlenka charakterizuje teoretické ambice celého sborníku.

V první studii, nazvané „Seeking and Finding Society in the Text“, se Wes Sharrock a Wil Coleman, působící na univerzitách v Manchesteru, podrobně zabývají základními shodami a rozdíly mezi „sociologií a etnometodologií“ (s. 2n.). Ke shodám patří to, že sociologie i et-

nometodologie své výzkumy začínají tím, že suspendují praktický postoj ke každodennosti, a zaměřují se na její „samozřejmé“ rysy a ty chápou jako „sociální jevy“. Rozdíly jsou především v tom, jak přistupují k uspořádanosti, resp. strukturovanosti sociálních jevů (kterou rovněž společně předpokládají): etnometodologie usiluje podle autorů o *deskripci* vnitřní logiky „sociální struktury“, o formulaci její „logické gramatiky“, zatímco sociologie usiluje o (kauzální) *explanaci* „sociální struktury“. Autoři dále ukazují, že sociologie (včetně sociologie masmédií) ve svých výzkumech vychází z každodenní, resp. běžné (commonsense) znalosti sociálních struktur, aniž však toto náležitě reflektuje. Obecná tvrzení ve své náročné, argumentačně velmi zpracované studii ilustrují Sharrock a Coleman kritickým rozбором jednoho vlivného britského masmediálního výzkumu, v němž různá „čtení“ masmediálních textů jsou vysvětlována různým postavením konzumentů masmediálních textů v třídní struktuře společnosti.

Podobnou stavbu má i následující studie z pera editora celého sborníku Paula L. Jalberta „Critique and Analysis in Media Studies: Media Criticism as Practical Action“. Jalbert (University of Connecticut) v ní porovnává svůj etnometodologicky inspirovaný výzkum amerického zpravodajství o válce v Libanonu s ideologicky motivovaným výzkumem téhož předmětu od jiného analytika. Autor nejprve ukazuje, že navzdory deklarovanému principu „etnometodologické indifference“ (Garfinkel, Sacks) není kritičnost vyloučena ani z etnometodologických studií, pakliže je sama kritičnost studována jako specificky uskutečňovaná „praktická akce“. Oproti ideologicky motivovaným kritikám masmediální produkce (např. v duchu programové formulace „ve své studii chci předvést, že americké zpravodajství o válce v Libanonu bylo proizraelské“), tj. oproti kritikám, které preferují některá konkrétní „čtení“ analyzovaných textů, usiluje Jalbert o objasnění „logiky významových opcí“ (s. 48). Tu lze podle něho odhalovat na základě analýzy vzájemného působení tří faktorů: 1. předpokladů autora textu (background assumptions/belief commitments), 2. samotného textu, 3. stanoviska vyvoditelného z textu (např. ve smyslu: text podává tendenci, proizraelskou, nebo naopak faktickou informaci). Jalbert ukazuje, že týž text při změně prvního faktoru může „generovat“ ji-

né stanovisko. Z hlediska tohoto analytického schématu pak kritizuje výkony masmediálních kritiků.

S jinými problémy přicházejí Michael Lynch (University of Cornell) a David Bogen (Boston University) ve studii „The Struggle Between Testimony and Evidence at the Iran-Contra Hearings”. Masmediální „texty” jsou zde pro ně východiskem pro detailní analýzu toho, jak televizně přenášené ústní výpovědi svědků – a následně jejich písemné záznamy – se podílejí na utváření jedné potenciální „historické události”, totiž (výsledků týkajících se) tajného prodeje amerických zbraní do Iránu, a jak tato postupně vznikající „historická událost” zase působí na další svědecké výpovědi – řečeno spolu s autory: jak spolu zápasí svědectví a evidence. Lynch a Bogen ve své studii využívají také některé poznatky a pojmy M. Foucaulta („obřad pravdy”) a svůj příspěvek zasazují do sporu mezi J. Derriem a J. Searlem o vztahu písemné a mluvené komunikace. Jejich přístup k tomuto sporu je však typicky etnometodologický: nediskutují *teoreticky* o tom, zda psaní nebo mluvení má ty či ony vlastnosti, ale analyzují to, jak se vztah písemných a mluvených komunikátů stává *praktickým* problémem pro účastníky analyzovaných výsledků a jak je jimi řešen. Za zmínku rovněž stojí to, že v příloze ke své studii zformulovali Lynch a Bogen stručně a výstižně program etnometodologického studia (s. 70, 71) a že recenzovaná studie je vytažen z jejich obsáhlé knihy „The Spectacle of History. Speech, Text, and Memory at the Iran-contra Hearings” (Durham, London: Duke University Press 1996).

Jeff Stetson, působící na univerzitách v Japonsku, přispěl analýzou masmediálního zachycení události, která vedla ke smrti jednoho muže/podnapilého muže/podnapilého učitele... Ve své studii nazvané „Victim, Offender and Witness in the Emplotment of News Stories” vychází z toho, že „stejnou událost” lze v případě nejednoznačnosti popisovat různě, s pomocí různých sociálních kategorií, přičemž ho zajímá problém, zda jejich použití může být v dané kultuře dostatečným vysvětlením toho, co se stalo; počítá tedy s tím, že *fyzikálně* stejná událost může – v dimenzi *sociální* – být nazírána jako různé události. Metodologicky autor navazuje na odvětví etnometodologie označované jako „členská kategorizační analýza” (membership catego-

rization analysis), jehož základy byly položeny v díle Garfinkelova spolupracovníka H. Sackse a které se dnes v rámci etnometodologie dynamicky rozvíjí (vedle známější konverzační analýzy, resp. sekvenční analýzy rozhovorů). Kategorizování je v etnometodologii studováno jako každodenní činnost lidí (nikoli *jen* expertů), tedy jako „kategorizační praktiky”. Ve svém článku Stetson sleduje interpretaci, resp. konstrukci zmíněné události v japonských masmédiích v závislosti na připisování různých sociálních kategorií relevantním účastníkům události, a to v průběhu téměř dvou let. Jeho obsáhlá studie patří k nejzajímavějším příspěvkům recenzovaného sborníku a mohu ji doporučit i jako (dobrý) úvod do „členské kategorizační analýzy”.

Článek, který napsali Liz Marr, Dave Francis a Dave Randall, působící na Metropolitní univerzitě v Manchesteru, je příspěvkem k dalšímu dynamicky se rozvíjícímu odvětví etnometodologie, totiž „etnometodologickému zkoumání práce” (*ethnomethodological studies of work*). Toto odvětví, opírající se o programové články pozdního Garfinkela a jeho spolupracovníků, analyzuje různá sociální prostředí jakožto praktické sociální akce konstituující tato prostředí, přičemž z praktického charakteru těchto sociálních akcí plyne, že se jimi zabývá vždy v konkrétních situacích, jinak řečeno „lokálně”. Etnometodology zajímá, jak sami aktéři produkují řád neboli uspořádanost (*orderliness*) sociálních prostředí, a snaží se odhalit to, co aktéři při této každodenní produkci považují za samozřejmé; viděno z jiného úhlu: co je samotným aktérům nápadné na pozadí této samozřejmosti (a tedy co stojí za zmínku, co je hodné vyprávění ...). Marrová, Francis a Randall v článku „The Soccer Game as Journalistic Work: Managing the Production of Stories about a Football Club” se zaměřují na každodenní práci fotbalového novináře. Soustřeďují se na to, jak články takového novináře vyrůstají ze znalostí, které jsou sdíleny fotbalovými profesionály, fotbalovými novináři a fotbalovými fanoušky, a – v obecnější rovině – na proměnlivou a „lokálně” uskutečňovanou (accomplished) hranici mezi „insidery”, „outsidery” a „mediátory”.

Douglas Macbeth, Státní univerzita Ohio, se ve svém článku „Glances, Trances, and Their Relevance for a Visual Sociology” pokouší vypracovat alternativní přístup k semiotické analý-

ze filmu. Předmětem jeho studie je však filmování neumělecké (non-fiction), známé z každodenního televizního zpravodajství, využívané v etnografii a sociologii a masivně se rozšiřující se stoupající oblibou domácího videa. Autora zajímá to, jak filmový záběr ukazuje „divání se“ jednotlivého „lokálního svědka“; zajímá ho to, že v záběru nacházíme jakožto diváci nejen svědectví o filmované události, ale i záznam samotného průběhu podávání tohoto svědectví, jinak řečeno věnuje se tomu, jak se filmový záznam stává záznamem své vlastní produkce. Kromě reflexivity, jednoho z centrálních etnometodologických témat, spojuje Macbetha s etnometodologií důraz na analýzu „viditelného řádu“ sociálních akcí a prostředí. Macbethova stať tak v technologické dimenzi propracovává některé aspekty etnometodologie zformulované už v jejich počátcích, v šedesátých letech dvacátého století, ve studiích H. Garfinkela. Připomeňme si alespoň to, že Garfinkel ve svém výzkumném programu zdůrazňoval analýzu situačně podmíněných praktik „divání se a říkání“ (looking-and-telling). Za zmínku také stojí to, že Macbethův příspěvek se dobře orientuje v historii filmu a vydatně z ní těží.

Následující studie, „Category, Predicate and Contrast: Some Organizational Features in a Radio Talk Show“, z pera Stephena Hestera a Richarda Fitzgeralda (University of Wales, Bangor, Cardiff) nás zavádí do fungování dalšího média – rádia. S. Hester patří k významným představitelům a propagátorům „členské kategorizační analýzy“. Je například koeditorem (spolu s P. Eglinem) sborníku „Culture in Action. Studies in Membership Categorization Analysis“ z r. 1997 (viz mou recenzi publikovanou in: *Slovo a slovesnost* 60, 1999, s. 310-313). Také ve studii, kterou napsal s R. Fitzgeraldem, je v popředí aparát tohoto etnometodologického odvětví. Autoři v ní vycházejí z toho, že organizace tohoto druhu talk-show je metodickým řešením problému, jak přeměnit telefonní rozhovory v zábavný program. Zaměřují se proto především na činnost moderátora, konkrétně na to, jak od volajících elicituje specifické repliky, jak telefonáty propojuje s tématem talk-show a jak stimuluje diskusi. Z hlediska členských kategorií (a jejich vlastností, tj. „predikátů“, jimiž jsou kategorie konstituovány) jsou talk-show v nejobecnější rovině (viditelně) formována „standardizovaným

relačním párem“ moderátor – telefonující mluvčí; diskusně relevantní jsou dále kategoriální identity telefonujících účastníků v závislosti na tématu talk-show (např. „já jako doktor ...“ v debatě o AIDS). Autoři si detailně všimají i sekvencí průběhů rozhovorů, a nemají tak daleko k tradiční konverzační analýze (o komplikovaném vztahu sekvencí a kategorizační analýzy v rámci konverzační analýzy viz v mé recenzi publikované in: *Biograf. Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 15-16, 1998, s. 93-100).

O „členskou kategorizační analýzu“ se opírá i následující příspěvek od Petera Eglina (Wilfrid Laurier University) a Stephena Hestera „Moral Order and the Montreal Massacre: A Story of Membership Categorization Analysis“. Autoři se v něm věnují tomu, jak byla v kanadských novinách prezentována událost, která vešla ve známost jako montrealský masakr: na jedné montrealské vysoké škole zastřelil M.L. třináct studentek a vzápětí sám sebe. Autoři svou studii zasazují do širšího kontextu prací o zločinu a deviantnosti a konstatují, že se těmito jevy nezabývají – v etnometodologickém duchu – jako předměty sociologického teoretizování (např. jaké jsou funkce zločinu ve společnosti), nýbrž jako jevy formujícími lokálně uspořádané praktické akce a praktické uvažování členů společnosti. „Morální řád“ nacházejí v takových aktivitách „členů“ (members), jako jsou oznamování, popisování, problematizování, vysvětlování a formulování zločinu či deviantnosti. V daném případě jde o výzkum tří druhů lokálních kontextů: novinové zpravodajství, vraždy zveřejněné promluvy a formulace použité v komentářích. Autoři ukazují, že příběhy vznikající v novinách při prezentování zmíněné události – a také její vysvětlování – vycházejí z kategorizační analýzy, kterou prováděli sami „členové“ (novináři, vrahy, komentátoři), a že charakter a struktura těchto příběhů do značné míry vyplývají z „logiky“ použitých členských kategorií a jejich „predikátů“.

Celý sborník uzavírá pozoruhodná studie portlandského profesora sociologie Dušana I. Bjelice nazvaná „Frenching' the 'Real' and Praxeological Therapy: An Ethnomethodological Clarification of the New French Theory of Media“. Autor v ní navazuje na „francouzské přístupy“ ke „skutečnosti“ (odtud patrně poněkud neprůhledný titul jeho studie), jak jsou ztvárněny v pracích masmediálních teoretiků J. Baudrillarda

da a P. Virilia. Jádrem Bjelicovy studie je snaha vypracovat etnometodologickou interpretaci základní myšlenky těchto přístupů, totiž toho, že skutečnost ve fungování masmédií mizí, že média nabízejí pouze simulaci skutečného. Připomeňme si, že „problém skutečného“ je centrálním etnometodologickým tématem; např. sami etnometodologové vymezují etnometodologii jednoduše jako obor zabývající se tím, jaké metody užívají lidé (a jak tyto metody užívají), když rozhodují, zda je, nebo není něco skutečné (viz E. C. Cuff, W. W. Sharrock, D. W. Francis, *Perspectives in Sociology*, 1998). V souladu s etnometodologickým názorem, že význam je „praktická deskriptivní kategorie“, staví Bjelic proti analýzám hotových masmediálních simulací, opírajícím se o „teorie kódu“, analýzu simulačních praktik a formuluje myšlenku, že „to, co je skutečné, není fixovaným referentem, nýbrž pohyblivým cílem, který odhaluje proměnlivou konstelaci různých perspektiv“, a to v konkrétní situaci. Studie je pozoruhodná i tím, že Bjelic detailně popisuje, jak sám byl zapojen do produkce masmediálního simulování skutečnosti, když tlumočil pro jeden americký zpravodajský televizní program rozhovor s oběma války v Bosně.

Jako celek je recenzovaný sborník neobyčejně zajímavou, i když náročnou četbou. Zabývá se celou řadou mediálních žánrů a nacházíme v něm detailní analýzu toho, jak mediální „texty“ konkrétně fungují. Osobitost sborníku je dána především jeho etnometodologickou orientací. Jako takový představuje nepřehlédnutelnou výzvu pro prudce se rozvíjející studium masmédií. Řada příspěvků sborníku je evidentně koncipována přímo s tímto záměrem – jejich autoři etnometodologické studium masmédií programově usouvztažňují s běžnou, tj. konvenční/neetnometodologickou sociologií médií či jiným odvětvím sociologie, a to v obecnějším konceptu „etnometodologické respecifikace“ *sociologických* problémů. Jednotliví autoři však mají také ambice rozvíjet etnometodologii jako takovou. Nejzřetelněji je to vidět na kompaktním bloku studií téžících z „členské kategorizační analýzy“. Čtenář sborníku tak získá podstatné informace nejen o masmédiích, ale i o samotné etnometodologii.

Jiří Nekvapil

Ulrich Ammon (Hrsg.): *Sprachförderung: Schlüssel auswärtiger Kulturpolitik*

Frankfurt am Main, Peter Lang 2000, 150 s.

Němčina je jazyk, který v průběhu 90. let právě skončeného století prodělal období vzestupu i ústupu. Navzdory vyklizení dříve dosti suverénních pozic ve střední a východní Evropě patří stále ještě k jazykům, který se tu vyučuje v nezanedbatelné míře na školách základních, středních i vysokých a o který se projevuje zájem v podnikatelské sféře. Její pozice však zcela stabilní nejsou a právě českého či v širším smyslu středoevropského čtenáře by mohlo zajímat, jak se sjednocené Německo stavi k otázce podpory němčiny dnes, jak se vyvíjely koncepce podpory a šíření němčiny v minulosti, jsou-li způsob a intenzita práce v této oblasti srovnatelné s podporou francouzštiny nebo angličtiny nebo jestli se např. v důsledku stále intenzivnější globalizace a růstu počtu anglicismů dokonce němčina nezařadí k ohroženým jazykům atd. – otázek na toto téma se může vynořit celá řada. Fundovaných odpovědí na takové otázky se v přehledné a komprimované podobě nejen v českém prostředí zájemce nedopátrá úplně snadno. O to více potěší, že vyšel sborník „Podpora jazyka: klíč zahraniční kulturní politiky“, který čtenáře může v základních rysech uspokojit a kromě toho mu nabídnout další literaturu.

Sborník, jehož úvodní slovo a závěr napsal profesor Ulrich Ammon z Duisburku, se skládá z celkem 12 příspěvků německých i jiných odborníků. Podává přehled o zahraničněpolitické podpoře němčiny od středověkých počátků (Franz Stark) přes císařství a Vymarskou republiku (Roswitha Reinbothe), období nacismu (Dirk Scholten), existence NDR (Martin Praxenthaler) až po dobu po znovusjednocení Německa (Hellmut Hoffmann). Způsoby a specifika podpory němčiny ze strany SRN před rokem 1990 až na několik odstavečů na str. 61 a 62, resp. na str. 96 až 102 chybějí, ale jak vydavatel poznamenává, lze příslušné informace nalézt v článku v časopisu *Muttersprache* (1989, 229-263). Stať ovšem časově končí již rokem 1985. Kromě chronologických přehledů je pozornost věnována konkrétním projektům podpory němčiny v Rusku (jeden společný příspěvek Joachima Sartoria a Kathariny von Ruckteschell a další příspěvek, jehož spoluautoři jsou Rupprecht S. Baur, Chris-